

Novak KILIBARDA (Podgorica)

Filozofski fakultet – Nikšić

UDK 061.12:929 Nikčević V.P.

O VOJISLAVU P. NIKČEVIĆU KAO GRAĐANINU I NAUČNIKU

Vojislav P. Nikčević pripada nevelikom broju crnogorskih intelektualaca koje nije okrznuo bratstveničko-plemenski agonalizam. Taj poštovani profesor i cijenjeni naučnik odgovarao je akademski i na brutalne uvrede kojijema su ga obasipali klero-unitarni nacionalisti. Pored rada na afirmaciji i kodifikaciji crnogorskoga jezika, naročito je bitan njegov doprinos njegošologiji. Ovde će biti riječi o njegovu doprinosu u razrješenju pitanja istoričnosti *istrage poturica* u Gorskom vijencu.

Kad se uzmu u obzir etničke karakteristike prostornoga miljea iz kojega je izrastao Vojislav P. Nikčević, dođe se do zaključka da je Vojislavova elitna vrlina upravo njegova intelektualna sposobnost da iz svoga građanskog ponašanja istrijebi plemensko-bratstvenički agonalizam koji je kod mnogijeh Crnogoraca imun i na njihovu akademsku visinu. Ovom svojem pogledu na kolegu Voja prizvaću za svjedoka sljedeću anegdotu.

Čuveni tursko-krajiški junak Ahmet Bauk krenuo, na svome vilovitom hatu, iz Nikšića u Podgoricu. Kad je najašao kroz Pješivce, pa kad je prolazio kroz jedan tvrdi klanac, intraj se konjanik s jednijem pješakom. Silni Turčin zamahni handžarom, ali prije nego što se dohvatio vrata pješivačkoga plemenika, nikšićki zorlija zapitaj ga:

- Jesi li ti Nikčević?

Prestravljeni samrtnik propišti:

- Ne!

Isti je odgovor prestrašenik dao i na Baukova pitanja je li on Kontić ili Mijušković. Onda je silni Turčin vratio handžar u korice i prezrivo breknuo:

- Miči mi se s puta, nesojeviću!

Pješivačko pleme, kao krajnji prostor Katunske Nahije prema Nikšiću, tipičnom krajiškom gradu će je „s krvlju ručak i s krvlju večera“, imalo je veliki broj bratstava, ali su se o plemensko prvinjenje otimali Nikčevići, Kontići i Mijuškovići. I, razumije se, rečenu anegdotu sačinio je neko od tih triju prestižnijih bratstava iz krševitijih Pješivaca. Pomenuta anegdota par excellence odslikava crnogorsko-plemenski i bratstvenički agonizam koji je imao pozitivnu funkciju u vrijeme tzv. crnogorske borbe neprestane, a kasnije se pretvorio u anahroni teret koji ometa građansko-demokratski oblik društvenoga ponašanja.

Napominjem da bratstvo Nikčevići iz Pješivaca ima naglašen rang u crnogorskoj usmenoj epici koja prati crnogorsku borbu protiv Turaka što je otpočela krajem XVII vijeka. Pomenuću samo dvije pjesme koje je Njegoš unio u svoju ideološko-političku antologiju guslarske crnogorske epike – *Ogledalo srpsko*.

U pjesmi *Osman kapetan i Pješivci* nikšićki krajišnici priznaju da „nema boljega junaka / od uskoka Peja Nikčevića“, a u pjesmi *Oš grivo, tuđe je mlivo* „krvavo bratstvo Nikčevića“ svojom spretnošću i borbenošću obračunava se s pljevaljskim pašom koji je s vojnim buljucima pritisnuo Nikšićko polje. I riješio da pod svojim čadorom ljubi mladu izabranicu iz bratstva Nikčevića – Ružu Batrićevu. Ali Nikčevići su, jednako junaštvom i spretnošću, očuvali čast Ruže, „nevljeste skoro dovedene“, a ponizili pašu pljevaljskoga metnuvši na njega „konjsku drvenicu“. Kad je turska vojska vidjela tako osramoćenoga pašu, „od njega je ibret zauzela“ i pobjegla „glavom bez obzira“.

Odist, rijetki su crnogorski intelektualci koji su kao Vojislav P. Nikčević uspjeli da u svojoj svakodnevnoj građanskoj iskaznosti, bilo kojega smjera, ne rabe ni osjenku agonalnoga iskazivanja svojega bratstva ili plemena. Da ne zrače ni najfluidnijom asocijacijom na svoje pretke koji su ucijepljeni u crnogorsku legendarnu istoriju! Divno je bilo s mojim uvažanim kolegom Vojom voditi šaljive razgovore o opjevanijem bratstvima kakvo je njegovo – Nikčevići. A dugo godina zajedno smo radili kolega Vojo i ja: prvo na Pedagoškoj akademiji, onda na Nastavničkom i Filozofskom fakultetu u Nikšiću.

Svi građanski profili Vojislava P. Nikčevića bili su uzorni. Bezbeli, ne poznajem Vojova plemenitoga dvojnika u društvu u kojem sam se kretao

i u kojem se krećem! Nikad Vojo, ma bilo s kim, ne dođe do kakvoga spora. Nije se čulo da se na njega učenik ni student požalio. Nijesam čuo ni za zamjerku koja se nekad čula o Voju kao suprugu, roditelju, komšiji i saputniku. Njegova ljudska grješnost kretala se u granicama dopadljivosti. A iskrenost njegova mane mu je u šarm pretvarala!

Vojislav P. Nikčević, taj principijelni, rekao bih – krajnje ortodoksni, borac za svaki vid crnogorske duhovne prepoznatljivosti, bjesomučno je napadan od klerikalno-unitarne, svetosavsko velikosrpske ordije. Bjesomučno napadan jednako usmeno i pisano. Međutim, Vojislav P. Nikčević jednostavno je bio nesposoban da na uvrede odgovara istom mjerom. On se u stručnijem i naučnim polemikama akademski branio, a kad bi se u građanskoj kuloarima čule uvredljive karakteristike njegovijeh protivnika, on je te izjave propratio s blagijem osmijehom na svojem licu. Nikad nije dopunjavao te karakteristike, niti izražavao oduševljenje što ih čuje. Po tim svojijem duhovnim i moralnijem vrlinama Vojislav P. Nikčević pripada malobrojnom soju Crnogoraca! Drago mi je da na ovom simpozijumu, koji je organizovan u čast profesora, naučnika i osnivača *Instituta za crnogorski jezik i jezikoslovlje* uzviknem: O ljudska plemenitosti, ime ti je Vojislav P. Nikčević! To izgovaram ja s kojijem se on tokom više godina nije politički slagao, a vazda smo održavali prijateljske odnose kao kolege na Katedri za srpsko-hrvatski jezik i jugoslovenske književnosti Filozofskog fakulteta u Nikšiću. Imam ne samo emotivni nego i moralni podsticaj da ovu istinitu pohvalu izgovorim kao čovjek koji se priklonio onome odnosu prema crnogorskom duhovnom kontekstu kojemu je Vojislav P. Nikčević, i kao građanin i kao naučnik, stalno pripadao.

A sad ću izgovoriti riječ-dvije o Vojislavu P. Nikčeviću kao njegošologu.

Od svoje doktorske disertacije – *Mladi Njegoš* pa do kraja života, Vojislav je održavao svoju kondiciju za istraživanje interakcijskih odnosa Njegoševijeh iskazivanja na svijem pravcima njegove vlašićanske, državničke i književne djelatnosti. Tako je svojijem naučnim radovima o Njegošu zauzeo Vojislav jedno od viđenijih mjesta u enormnom kvantumu njegošologije.

Ovom prilikom samo ću se dotaći odnosa Vojislava P. Nikčevića prema pitanju je li bilo *istrage poturica* kao istorijskog čina, ili je to pak plod pjesničke mašte. Tome problemu Nikčević je prišao kao tragač za

činjenicama koje mogu izdržati empirijski kriterijum, a polazište mu je bilo sa stajališta tumača književnoga djela. Što će reći da je datom problemu Vojislav P. Nikčević prišao najsigurnijom trasom.

U knjizi *Istraga poturica – mit ili stvarnost* (Podgorica 2001) Nikčević je objedinio svoje radove u kojijema je na osnovu detaljne analize pretakanja crnogorske istorije u legendu došao do zaključka da tematiku *Gorskog vijenca* pjesnik nije oslonio na istorijski događaj koji se zbio „pri svršetku XVII vijeka“, kako to Njegoš u podnaslovu spjeva naglašava, nego na svoje ideološko-političko uvjerenje da crnogorsko slobodarstvo valja konkretizovati događajem koji simboliše nepomirljivu borbu hrišćanstva protiv islama. Takvo Njegoševo opredjeljenje za *istragu poturica* kao tematiku *Gorskog vijenca*, na što je svojevremeno upozorio Ilarion Ruvarac, a dotakli ga se Nikola Banašević, Ejup Mušović i dr., Vojislav P. Nikčević je svojom naučnom akribijom temeljito dokazao. On doslovno kaže: „Preuzimajući u osnovi narodno predanje koje je u tvorevinama Petra I i Sima Milutinovića već bilo poprimilo mitske konture, Petar II ga je snagom svojega genija dotle razvio, stvaralački obogatio, da ono na publiku, čitaoce i slušaoce, djeluje tako kao da je između tog predanja i stvarnosti prestala da postoji bilo kakva granica, a u toku umjetničkoga procesa oživio ga, udahnuo mu život u tolikoj mjeri da čin ‘istrage poturica’ u *Gorskom vijencu* na auditorijum ostavlja utisak kao da je stvaran, istinit. A kad se imaginarni život i život literarnoga djela poistovjete s relanim, ovozemaljskim svijetom i životom, kad među njima prestanu da postoje razlike do njihovog potpunog potiranja, to je najbolji dokaz da je to djelo dostiglo i vrhunski estetički domet koji ga svrstava u riznicu opšte ili svjetske književnosti“.

Taj briljantni iskaz Vojislava P. Nikčevića ima oslonište u opštepoznatoj činjenici da je Homer društveno-istorijski kontekst kritsko-mikenske civilizacije, te svoje duhovne prethodnosti, umjetnički oživio opisom desetogodišnjega Trojanskoga rata o kojemu kritička historiografija ne raspolaže nikakvim dokazima da se dogodio.

Poglavlja Nikčevićeve knjige *Istraga poturica – mit ili stvarnost* ukazuju svojom nominacijom na spektar autorovijeh prilaza datoj problematici. Posebno ističem sljedeće naslove: „Udio Petra I Petrovića u stvaranju pjesničke legende o Badnjem večeru“, „Pjesma *Oslobod* Petra I u kontekstu promjena odnosa usmene književnosti prema istoriji“, „Milutinovićev doprinos u stvaranju pjesničke legende o Badnjem večeru

u *Gorskom vijencu*“, „Dva izvora o istrazi poturica u istoriji književnosti“ i „Istraga poturica u jednoj istoriografskoj interpretaciji“.

Nikčevićevo utemeljeno tumačenje imovinskog sukoba između Cetinskoga manastira i Medovića, koji su uzurpirali manastirsku imovinu, kao podsticaja narodnoj tradiciji da postupak Medovića sintetizuje s prelaskom na islam Staniše Crnojevića, najjasnije se potvrđuje objektivnom idejom *Gorskog vijenca*. Riječju, *Gorski vijenac* čija je tematika *istraga poturica* koja se dogodila „pri svršetku XVII vijeka“ najubjedljivije dokazuje da te istrage nije bilo. Na činjenicu da gnoseološko zračenje vrhunskog književnog djela uspješnije rasvjetljava konkretnu istoriju nego što to postiže nauka, ukazao je Fridrih Engels svojom izjavom da je više saznao iz Balzakove *Ljudske komedije* o društvenom stanju Evrope odgovarajućeg doba, nego što je saznao o tome iz svih naučnih knjiga koje se profesionalno tom problematikom bave.

Evo kako objektivna ideja *Gorskog vijenca* potvrđuje istinitost dokaza Vojislava P. Nikčevića da u Crnoj Gori nije bilo *istrage poturica* kao konkretnog istorijskog događaja da nije bilo krvave Badnje večeri koja je koštala života svakoga islamizovanog ljudskog stvora u katunskoj Crnoj Gori, kako se to prikazuje u fabuli *Gorskog vijenca*.

Prišetimo se sljedećijeh stihova iz *Gorskog vijenca*, upravo detalja iz izvještaja s terena koji se saopštavaju vladici Danilu poslije krvave, istrebljivačke Badnje večeri:

Koliko je ravnoga Cetinja
ne uteče oka za svjedoka –
ni da kaže kako im je bilo,
te pod svoju sablju ne metnusmo
koji ni se ne kće pokrstiti...
Kuće turske ognjem izgorjesmo
da se ne zna ni stana ni traga
od nevjerna domaćega vraga...
Kako čusmo što bi na Cetinju
poklasmo se s našijem turcima,
dan i noć je poklanje trajalo...
Sad ti nema u našu nahiju
obilježja od turskoga uha,
do trupine ali razvaline!

Homerovski se odnoseći prema historiji, Njegoš je u *Gorskom vijencu* sažeo u tzv. *istragu poturica* sav crnogorski otpor protiv osmanske vlasti koji se osvjedočavao tokom Kandijskog i Morejskog rata i, posebno, poslije Karlovačkog mira 1699. godine, kada se Tursko Carstvo povuklo iz Srednje Evrope, što je potaklo Rusiju da potraži svoju interesnu sferu u Crnoj Gori. Bitka na Carevu Lazu 1712. godine i druge ratničke akcije Crnogoraca prvijeh decenija XVIII vijeka, što je suzilo prostore za produžetak plemensko-bratstveničke snošljivosti u dvovjerskoj nahijskoj Crnoj Gori, jesu događaji koji su konkretno motivisali Njegoša da to generalno kretanje nahijske Crne Gore, katunske i podlovcenske, suprotno interesima Osmanskog Carstva, kojemu je, u državno-pravnom značenju Crna Gora pripadala, sažme u jedan događaj, u tzv. *istragu poturica*. Tako se Njegoš, inače prevodilac Homera s ruskoga na crnogorski jezik, uklopio u pjesničku slobodu koju je licentovao rodonačelnik evropskih pjesnika – tvorac *Ilijade* i *Odiseje*. Kao što sam već naglasio, nauka do sada nije pribrala dokaze da se vodio desetogodišnji Trojaski rat, ali borbe za osvajanje mediteranskoga priobalja, i posebno ovladavanje prolazima između Sredozemnoga i Crnog mora, opredijelili su Homera da to dugogodišnje događanje sažme u Trojanski rat kao tematiku za pjesničku sliku date historije. U najuzvišeniju metaforu historije uveo je slijepi aed bogove, polubožanstva i heroje iz mitova, uspjevši uzvišenom poezijom da kroz saobraćaj nadrealnoga svijeta i ljudskih realiteta ispriča krucijalne istine i o jednoj historiji i o iskazivanju ljudske konkretnosti. Tako se jasno pokazuje da se Njegoš svojim odnosom prema historijskoj tematici *Gorskog vijenca* iskazao kao doslovno najvjerniji Homerov nastavljajući pretvaranja historije u poetsku legendu. U tom homerskom značenju pjesnik *Gorskog vijenca* zauzima visoko mjesto u epopeičnoj književnosti Evrope.

Kao što je poznato, nije u historiji bilo društvenijeh preokreta čiji se socijalni agensi njihova kretanja ne podrazumijevaju. Onaj ko je planirao kakav preokret u datoj društvenoj sredini postarao se da njegova zamisao naiđe na prijem kod mase koja je socijalno zainteresovana za prijedlog koji nudi planer konkretne promjene. Pa kad se ta neosporna činjenica uzme u obzir, logično se nameće pitanje: Da li su crnogorski pravoslavni plemenići i bratstvenici, „pri svršetku XVII vijeka“, bili socijalno usmjereni da eliminišu svoje islamizovane plemenike i bratstvenike kao uživaoce privilegija Osmanskoga Carstva koje su nedostupne Crnogorcima što su zadržali „vjeru prađedovsku“? A onda se logično nameće i drugo pitanje: Zar su crnogorski plemenići i bratstvenici, potomci Dukljana i Zečana koji

su čas bili katolici a čas pravoslavci, bili krajem XVII vijeka toliko ogrezli u pravoslavnoj ortodoksiji da ih je samo vjerska mržnja naćerala da pođu u bratoubilaćki rat?

U *Gorskom vijencu* nema ama baš ni traga od dokaza da je bilo kakvo socijalno pitanje bilo bar i najsitniji agens u odluci pravoslavnijeh Crnogoraca da treba „lomiti munar i džamiju / i badnjake srpske nalagati!“

Evo kako na postavljena pitanja odgovara *Gorski vijenac*. Kada su vladika Danilo i njegovi glavari predložili predstavnicima islamizovanih Crnogoraca da se povrate u pravoslavlje, Skender-aga se ovako obraća predlagućima:

Što je ovo, braćo Crnogorci?
Ko je ovaj plamen raspalio?
Otkud dođe ta nesretna misâ
o prevjeri našoj da se zbori?
Nijesmo li braća i bez toga:
u bojeve jesmo li zajedno,
zlo i dobro bratski dijelimo,
kosa mlada na groblje junaćko,
siplje li se bulah ka srpkinjah?...
Mi živimo kao dosad bratski,
pa ljubavi više ne treba!

U rukopisu *Gorskog vijenca* nalazio se stih „na šićare jesmo li zajedno“ koji je išao poslije stiha „u bojeve jesmo li zajedno“, ali ga je pjesnik u prvom izdanju djela izostavio. A izostavljeni stih baš je kazivao da su i u pljenidbu zajedno išli pravoslavni i islamizovani crnogorsko-katunski plemenići i bratstvenici. Odista, takva usaglašenost interesa dvovjerskog plemensko-bratstvenićkog društva katunske Crne Gore nije se preko noć mogla pretvoriti u vjersko-genocidni obraćun koji planiraju pravoslavci. Dakako, kod velikijeh književnih stvaralaca jedan obićaj je stalan. Balzak je kao građanin bio na strani društvene klase koju je razoblićio u svome djelu, a Njegoš nije uspio da u *Gorskom vijencu* prikrije svoje intimno uvjerenje da *istrage poturica* u katunskoj Crnoj Gori „pri svršetku XVII vijeka“ nije bilo.

Konstataćija Skender-age da su odnosi dviju vjera u Crnoj Gori vrlo pozitivni i da ne remete svakodnevene plemenske i bratstvenićke odnose – na neki naćin dopunjava raniju izjavu vladike Danila da su se „bijesna

bratstva isturčila“ i da „svoj svojega nikad puštat neće“ ako se počne s istragom. Bijesna znači najjača, ugledna. Tom jednom riječju Njegoš izgovara istorijsku istinu da je islamizacija u Crnoj Gori počela ozgo a ne odozdo. Kad je islamizovani sin kneza Ivana Crnojevića došao da upravlja Crnogorskim sandžakatom, imućniji sloj crnogorski lako je prelazio u timarnike i u vjeru kojoj se priklonio Skender-beg Crnojević. Taj pozitivni odnos prema Skender-begu i prema islamu ogleda se i u odrednici *beg* koja je u crnogorskoj tadiciji pridodata Ivanu Crnojeviću, iako je on bio žestok borac protiv Turaka. U tradiciji i usmenoj poeziji, kao i u toponomastici, ostao je da traje Ivan-beg Crnojević. U drugom kolu *Gorskog vijenca* glase se stihovi:

Beg Ivanbeg, junačko koljeno,
boraše se kao laf s Turcima!

Na apoteozu bratskoj slozi pravoslavnijeh i islamizovanih Crnogoraca niko ne oponira ni jednom riječju koja bi upućivala na zulum turske vlasti i na povlastice koje „poturčenjaci“ uživaju. Metonimija svega očekivanog oponiranja sažeta je u uskliku Vuka Mićunovića „Krst i topuz neka se udare!“ A taj usklik upravo je konkretizovao uvjerenje Njegoševa vladike Danila da je polumjesecu i krstu „na grobnice carstvo“ i da zato na crnogorskim prostorima od toga dvoga može opstati samo „jedno ili drugo“.

Dakle, uvjerenje Vojislava P. Nikčevića, koje je analitički saopšteno u knjizi *Istraga poturica – mit ili stvarnost*, da u nahijskoj Crnoj Gori nije bilo *istrage poturica* kao konkretnog istorijskog čina najsnažnije podupire objektivna ideja *Gorskog vijenca*, odnosno gnoseološko zračenje toga veličanstvenog poetskog djela.

Novak KILIBARDA

ON VOJISLAV P. NIKČEVIĆ AS A CITIZEN AND SCIENTIST

Vojislav P. Nikčević is among the few Montenegrin intellectuals never involved in daily political fights in Montenegro. The respected professor and esteemed scientist always managed to maintain an academic level, even in his replies to brutal insults thrown at him by unitarianistic nationalists. Apart from his work on affirmation and codification of the Montenegrin language, his contribution to Njegošology is also of great significance. In this text, his contribution to resolving the issue of historicity of the *eradication of converts to Islam* in the *Mountain Wreath* will be discussed.